

dr inż. Stanisław Zarychta
Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte
stazar@gmail.com

STRATEGICZNE ZNACZENIE MORZA CZARNEGO W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA REGIONALNEGO I EUROATLANTYCKIEGO

STRATEGIC SIGNIFICANCE OF THE BLACK SEA IN THE CONTEXT OF REGIONAL AND EURO- ATLANTIC SECURITY

Streszczenie: Rejon Morza Czarnego i otaczających go terytoriów wraz z jego bogatymi złożami naturalnymi znajdował się i znajduje w centrum interesów politycznych i gospodarczych głównych potęg światowych. Po rozpadzie Związku Radzieckiego rejon Morza Czarnego stał się miejscem intensywnej wymiany handlowej i tranzytowej oraz przesyłu surowców energetycznych z obszaru Morza Kaspijskiego i Azji Środkowej do Europy. Wydarzenia w Gruzji i ostatnie wydarzenia na Ukrainie pokazują, że Rosja stara się odbudować dawne wpływy i przejąć kontrolę w tym rejonie. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu działania Rosji w rejonie Morza Czarnego destabilizują bezpieczeństwo regionalne i euroatlantyckie.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo euroatlantyckie

Summary: The region of the Black Sea and its surrounding territories with their rich natural deposits have always been in the centre of political and economic interests of the leading world powers. After the collapse of the Soviet Union the region of the Black Sea became the place of an intensive trade and transit exchange of fuel resources from the area of the Caspian Sea and middle Asia to Europe. The events in Georgia and the last events in Ukraine show that Russia is trying to re-build old influences and take control over that region. The aim of the article is an attempt to answer a question, to which extent the actions of Russia in the region of the Black Sea destabilise the regional and Euro-Atlantic security.

Key words: regional security, Euro-Atlantic security

Wstęp

Morze Czarne stanowi naturalną południowo-wschodnią granicę między Europą, Bliskim Wschodem i Azją oraz jest jedynym dużym akwenem morskim pomiędzy Morzem Kaspijskim i Morzem Śródziemnym. Jest ono kluczowym miejscem w przypadku prób projekcji siły militarnej na tym kierunku rosyjskim, ponieważ łańcuch Karpat w Rumunii oraz góry Kaukaz ograniczają od południa prowadzenie operacji lądowych. Morze Czarne jest więc jedyną alternatywną drogą, dzięki której potencjalny przeciw-

nik mógłby zagrozić Rosji z tego kierunku. Rejon Morza Czarnego od zawsze stanowił przede wszystkim istotny szlak tranzytowy dla krajów europejskich dla prowadzenia handlu międzynarodowego. Jego znaczenie było mniejsze. Podczas „zimnej wojny” żegluga po tym akwenie utrzymywała się na niskim poziomie ze względu na to, iż rejon dolnego Dunaju pozostawał w strefie wpływów rosyjskich. Dopiero w latach 90. ubiegłego wieku, czyli po upadku świata dwubiegunowego i zaprzestaniu działań blokadowych ze strony byłej Jugosławii, Dunaj stał się kluczowym szlakiem komunikacyjnym z zachodnią Europą. Obecnie produkcja eksportowa z krajów Europy jest transportowana Dunajem do Morza Czarnego, co jest znacznie tańszym rozwiązaniem od transportu towarów drogą lądową do portów czarnomorskich.

Niedawne wydarzenia związane z zestrzeleniem przez Turcję rosyjskiego samolotu Su-24 z listopada 2015 roku, pokazują, jak realne jest zagrożenie dla bezpieczeństwa i stabilności w regionie Morza Czarnego, kiedy ścierają się ze sobą dwa konkurujące ze sobą państwa dysponujące tak potężnym potencjałem bojowym. Dalsze lekceważenie środowiska bezpieczeństwa Morza Czarnego przez państwa Sojuszu niesie ze sobą duże ryzyko w skali globalnej i może doprowadzić do odbudowy przez Rosję swojej mocarstwowej pozycji w tym regionie.

Charakterystyka Morza Czarnego

Morze Czarne jest morzem śródlądowym rozciągającym się pomiędzy Azją Mniejszą na południu, górami Kaukaz na wschodzie, Niziną Wschodnioeuropejską na północy i Półwyspem Bałkańskim na zachodzie. Z Morzem Śródziemnym połączone jest cieśninami Bosfor i Dardanele, które stanowią szlak morski o międzynarodowym znaczeniu, natomiast z Morzem Azowskim łączy je Cieśnina Kerczeńska. Jego powierzchnia wynosi 422 000 km², średnia głębokość 1315 m, maksymalna głębokość 2258 m, rozciągłość równoleżnikowa wynosi 1150 km, a południkowa 580 km. Nazwa akwenu pochodzi od siarczków (morze jest największym na świecie zbiornikiem wody beztlenowej) barwiących wodę na czarno. Linia brzegowa jest mało urozmaicona. Do największych zatok tego akwenu należą Jahorłycka, Tendrowska, Dżaryłgacka, Karkinicka, Kalamicka, Teodozyjska, Warnieńska, Burgaska, Synopska, Samsuńska, Cemecka, natomiast największymi rzekami wpadającymi do Morza Czarnego są Dunaj, Dniestr, Boh i Dniepr. Temperatura wody waha się od 29° latem do 5° zimą. Zasolenie przy powierzchni wynosi 18,3‰, przy dnie wzrasta do 22,5‰. W Morzu Czarnym zamieszkuje około 185 gatunków ryb, w tym sardele, ostroboki, makrele (*Gatunki* 2009).

Południowe wybrzeże Morza Czarnego należy do Turcji, północna część należy do Ukrainy, północno-wschodnia do Rosji, na wschodzie znajduje się wybrzeże Gruzji, natomiast w części zachodniej wybrzeże podzielone jest pomiędzy Bułgarię i Rumunię. Do ważniejszych portów należą: Konstanca w Rumunii, Burgas i Warna w Bułgarii, Noworosyjsk w Rosji, Odessa na Ukrainie, Sewastopol na Krymie, Poti i Batumi w Gruzji, Trabzon i Samsun w Turcji.

Morze Czarne zajmowało i zajmuje ważną rolę w rosyjskiej kulturze i pamięci historycznej, gdyż dzieje Morza Czarnego to dzieje rosyjskiej floty i rosyjskiego „okna na świat”. Rejon ten postrzegany jest przede wszystkim jako jeden z kluczowych czynników określających pozycję Rosji na arenie międzynarodowej i jest warunkiem umocnienia statusu mocarstwa. W polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej należy on do głównych kierunków. Natomiast zasadniczym gospodarczym celem Rosji wobec rejonu Morza Czarnego jest utrzymanie dominującej pozycji w regionie oraz niedopuszczenie do przełamania jej monopolu przez inne państwa, które leżą daleko poza geograficznymi granicami regionu, ale dla których region ten w przyszłości może nabrać istotnego znaczenia dla zaspokojenia własnych potrzeb energetycznych. Należy dodać, że przyległy rejon kaukaski nazywany często „miękkim podbrzuszem” Rosji jest źródłem licznych zagrożeń dla Federacji Rosyjskiej, do których możemy zaliczyć: fundamentalizm islamski, terrorizm, przestępczość zorganizowaną, handel narkotykami, nielegalną migrację (*Polityka*, 2006).

Dla Rosji kontrolowanie zasobów energetycznych Kaukazu oraz wokół Morza Kaspijskiego ma znaczenie strategiczne. Wynika to z faktu, iż populacja rosyjska w tym rejonie skoncentrowana jest głównie na wybrzeżach Morza Czarnego i Półwyspu Krymskiego. Dlatego w przypadku udanej interwencji militarnej drogą morską w kierunku korytarza rzeki Don pomiędzy Rostowem i Wołgogradem, Rosja mogłaby zostać odcięta od źródeł energetycznych Kaukazu.

Z kolei dla Ukrainy Morze Czarne od zawsze było istotnym rejonem zarówno pod względem militarnym, jak i ekonomicznym. Do czasu aneksji Krymu, Ukraina była jedynym państwem byłego Związku Radzieckiego, przez którego terytorium przepływały dwie, niezamarzające w sezonie zimowym rzeki, Dniepr i Dniestr, wpływające następnie do Morza Czarnego. Nie dziwi zatem fakt, iż w IX wieku w tym ekonomicznie opłacalnym i urodzajnym regionie powstało potężne państwo Ruś Kijowska. Warto parę uwag poświęcić Półwypowi Krymskiemu. Krym od zawsze był fortecą położoną u ujścia istotnych szlaków transportowych Ukrainy. Kto kontrolował Krym, ten kontrolował Ukrainę. Krym, który od 1921 r. był Autonomiczną Socjalistyczną Republiką Radziecką (SRR) w Rosyjskiej FSRR, stał się częścią Ukraińskiej SRR dopiero w lutym 1954 r., w 300. rocznicę umowy perejaśławskiej, na mocy której Ukraina dostała się w rosyjską strefę wpływów. Rejon ten w zamierzchłych wiekach był zamieszkały przez różne narodowości. Z żyjących tu niegdyś ludów: Scytów, Alanów, Turków nie pozostał już żaden mieszkaniec. Spośród tych, którzy napłynęli później, żyją niewielkie grupy Greków, Krymczaków, Karaimów, Niemców, a przede wszystkim Tatarów Krymskich, których wysiedlono do Kazachstanu po drugiej wojnie światowej. Ich miejsce zajęli Rosjanie i w mniejszym stopniu ludność ukraińska (Sobczyński, 1992, s. 134).

Dla Rosji przejęcie kontroli nad Krymem było łatwym zadaniem ze względu na fakt, że obszar ten zamieszkały jest w ponad 60% przez ludność rosyjską, która poparła aneksję, a także z braku prawnych dokumentów poświadczających praworządność aktu przekazania go Ukrainie przez Rosję (Eberhardt, 2013, s. 215). Jednakże aneksja Krymu jest problemem złożonym w kontekście historycznym, prawnym, politycznym, geopolitycznym i geostrategicznym oraz powoduje konieczność zmiany podejścia do systemu

bezpieczeństwa w tym regionie i zawartych sojuszy pomiędzy poszczególnymi krajami. Przejęcie Krymu, a zwłaszcza bazy morskiej w Sewastopolu, umożliwiło Flocie Czarnomorskiej kontrolowanie morskiej wymiany handlowej pomiędzy Ukrainą a resztą państw oraz stworzenie z Sewastopola głównej bazy operacyjnej dla, stacjonujących w regionie czarnomorskim, rosyjskich sił zbrojnych a sił zbrojnych.

Dostęp do Morza Czarnego istotny jest również dla Gruzji, która poprzez swoje porty może drogą morską eksportować i importować towary do krajów europejskich, nie biorąc pod uwagę obszarów górskich Kaukazu i terenów wrogo nastawionych. W wyniku wojny prowadzonej pomiędzy Rosją a Gruzją w 2008 r. od tego drugiego państwa odłączyła się Osetia Południowa i Abchazja, które w całości uzależnione są od Rosji. Bezpośrednie sąsiedztwo Abchazji z Rosją *de facto* stanowi przedłużenie linii brzegowej Federacji Rosyjskiej.

Dla Turcji znaczenie Morza Czarnego jest konsekwencją sposobu wykorzystywania z cieśnin Bosfor i Dardanele. Kontrola wejścia drogą morską na Morze Czarne i wyjścia z niego daje Turcji narzędzie do wywierania nacisku na państwa Europy Środkowej i Rosję, dla których akwen ten jest oknem na świat. Pod względem militarnym Morze Czarne w porównaniu z Morzem Śródziemnym od zawsze stanowiło dla tureckiej dynastii Osmanów dogodny rejon prowadzenia operacji. Wynikało to z faktu, że narody zamieszkujące wybrzeże wokół tego akwenu (Rosjanie, Ukraińcy, narody bałkańskie) były zdecydowanie słabsze pod względem militarnym od narodów żyjących w rejonie Morza Śródziemnego (Włochów, Francuzów, Brytyjczyków, Wenecjan, Genuńczyków, etc.). Przez długi czas Imperium Osmańskie utrzymywało pod kontrolą północne wybrzeże Morza Czarnego, głównie Półwysep Krymski, który tak naprawdę nigdy nie był dla władców tureckich tak istotny ze strategicznego punktu widzenia, jak to było w przypadku Półwyspu Bałkańskiego, skąd Osmanowie próbowali zawładnąć Europą. Należy dodać, że walka o kontrolę nad cieśninami tureckimi i walką europejskich imperiów (Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji) o podział Imperium Osmańskiego w XIX wieku była przyczyną wielu militarnych kampanii, włączając w to wojnę krymską w latach 1853–1856, wojnę rosyjsko – turecką w latach 1828–1829 i 1877–1878 oraz kampanię dardaneelską w latach 1915–1916 podczas I wojny światowej (Morawski, Szawłowska, 2006). Obecnie cieśniny Bosfor i Dardanele zgodnie z zapisami Konwencji Montreux pozostają pod kontrolą Turcji, która jest członkiem NATO.

W zachodniej części basenu Morza Czarnego leżą Bułgaria i Rumunia, które do zakończenia „zimnej wojny” należały do Układu Warszawskiego. Bułgaria wstąpiła do NATO w 2004 r. i jest głównym krajem tranzytowym dla planowanego gazociągu południowego. Państwo to utrzymuje przyjazne stosunki z Rosją i powściągliwie reaguje na konflikt rosyjsko-ukraiński zgodnie ze swoim interesem narodowym. Również Rumunia wstąpiła do NATO w 2004 r. i pozostaje neutralna w stosunku do Rosji. Swoje bezpieczeństwo i integralność opiera na stosunkach z Unią Europejską i USA.

Charakterystyka sił morskich Morza Czarnego

W rejonie Morza Czarnego leży sześć państw: Rosja, Ukraina, Gruzja, Bułgaria, Rumunia i Turcja, z których trzy ostatnie należą do NATO. Chociaż jest to niewielki rejon, działają na nim znaczne siły zbrojne. Dla Rosji jest to akwen strategiczny, gdyż stanowi rejon wypadowy na Morze Śródziemne i na Bliski Wschód (w Syrii, w Tartus znajduje się jedyna baza sił morskich Rosji w rejonie Morza Śródziemnego). Dominacja Rosji w rejonie Morza Czarnego pozwala jej na utrzymaniu morskich linii komunikacyjnych niezbędnych dla realizacji celów gospodarczych i militarnych, w tym transportu rosyjskiej broni i uzbrojenia oraz prowadzenia ograniczonych działań ofensywnych.

Najliczniejszym rosyjskim związkem operacyjno-strategicznym jest Flota Czarnomorska, której dowództwo stacjonuje w Sewastopolu. Głównymi zadaniami sił morskich jest zapewnienie dominacji w regionie, ochrona stref ekonomicznych, zapewnienie bezpieczeństwa żegluga oraz realizacja polityki zagranicznej rządu w ważnych gospodarczo obszarach światowych, np. w Syrii. Siły morskie w 2015 r. liczyły ponad 32 000 personelu. Głównymi bazami sił morskich są Sewastopol i Noworosyjsk, natomiast punkty bazowania znajdują się w Feodozji, Tuapse, Temiriuku i Taganrogu. Na uzbrojeniu sił morskich znajduje się ponad 120 okrętów, w tym jednostek bojowych około 50. W składzie sił morskich znajdują się okręty podwodne typu *Kilo*, krążownik raketowy typu *Slava* z 16 wyrzutniami rakiet typu P-500 *Bazalt*, okręty raketowe typu *Kashin*, *Grigorovich*, *Buyan*, *Dergach*, *Nanuchka III*, *Tarantul II* i *III*, okręty zwalczania okrętów podwodnych typu *Kara*, *Krivak I* i *II*, *Grisha V* i *III*, okręty desantowe typu *Alligator* i *Ropucha I* i *II*, kutry desantowe, okręty obrony przeciwminowej oraz pomocnicze jednostki pływające. Według oficjalnych wypowiedzi przedstawicieli ministerstwa obrony w najbliższych latach potencjał uderzeniowy floty zwiększy się, co pozwoli siłom morskim efektywnie zapewniać bezpieczeństwo w strefie swojej odpowiedzialności. Siły morskie zostaną wzmocnione okrętami podwodnymi typu *Kilo* z pociskami manewrującymi oraz nowymi fregatami i korwetami raketowymi. W skład Floty Czarnomorskiej wchodzi także jednostki lądowe, w tym samodzielna brygada raketowo-artyleryjska, brygada piechoty morskiej, samodzielny batalion piechoty morskiej, raketowy pułk przeciwlotniczy oraz niewielkie siły lotnictwa morskiego bazujące na lotniskach Kacza (Sewastopol) i Gwardiejskoje (centralny Krym). Na wyposażeniu znajdują się samoloty szturmowe typu Su-24M i samoloty rozpoznawcze Su-24MR, łodzie latające ZOP typu Be-12, śmigłowce Ka-27 i śmigłowce walki elektronicznej Mi-8 (Jane's 2014–2015).

Przeciwwagą dla potencjału Floty Czarnomorskiej jest VI Flota Stanów Zjednoczonych stacjonująca na Morzu Śródziemnym oraz tureckie siły morskie, które są liczącą się siłą w regionie Morza Czarnego.

Turcja posiada 739 Mm wybrzeża na Morzu Czarnym i 3149 Mm na morzach Egejskim i Śródziemnym, 12 Mm wód terytorialnych, w tym 6 Mm na Morzu Egejskim oraz 200 Mm Wyłącznej Strefy Ekonomicznej (*Exclusive Economic Zone* – EEZ) na Morzu Czarnym. Siły morskie w 2015 r. liczyły 44 250 personelu, w tym 5500 oficerów, 31 000 poborowych, 3000 żołnierzy piechoty morskiej i 900 personelu latającego. Główne bazy morskie na Morzu Czarnym znajdują się w: Eregli, Bartin, Samsun, Trabzon; na Morzu Marmara: Istambuł, Erdek, Canakkale i Golcuk. Na uzbrojeniu siły morskie mają ponad 160 okrętów wojennych, w tym: 13 okrętów podwodnych typu *Atilay* i *Preveze*, 8 fregat

typu *Oliver Hazard Perry*, 4 typu *Barbaros*, 4 typu *Yavuz*, które na uzbrojeniu posiadają rakiety typu *Harpoon*, 2 korwety typu *Ada*, 6 korwet typu *Burak*, 23 kutry raketowe, 18 jednostek patrolowych, siły amfibijne, a także siły przeciwminowe i pomocnicze jednostki pływające. Turecka marynarka wojenna i siły powietrzne stale kontrolują rejon cieśnin i wód terytorialnych. W tureckiej bazie lotniczej w Incirlik oraz na lotniskach w Grecji, Bułgarii, Rumunii stacjonują siły powietrzne Stanów Zjednoczonych, które wraz z siłami Sojuszu mogą być użyte do wywalczenia przewagi w powietrzu nad Morzem Czarnym i zwalczania jednostek nawodnych potencjalnego nieprzyjaciela (Jane's, 2014–2015).

Pozostałe cztery państwa regionu: Ukraina, Rumunia, Bułgaria i Gruzja z powodu swojego małego potencjału nie odgrywają znaczącej roli w ogólnym układzie sił.

Ukraina posiada 1501 Mm wybrzeża łącznie z Morzem Azowskim, w tym 12 Mm wód terytorialnych oraz 200 Mm EEZ. Siły morskie w 2015 r. liczyły 14 800 personelu. Główną bazą sił morskich jest Odessa. Na uzbrojeniu sił morskich znajdują się: okręt podwodny typu *Foxtrot*, fregata typu *Krivak III*, 3 korwety typu *Grisha*, okręty patrolowe, w tym po 2 jednostki typu *Matka*, *Pauk I* oraz *Trantul II*, 3 okręty desantowe, siły przeciwminowe oraz pomocnicze jednostki pływające.

Rumunia posiada 121 Mm wybrzeża, w tym 12 Mm wód terytorialnych. Siły morskie w 2015 r. liczyły 7800 personelu, głównymi bazami morskimi są Konstanca i Mangalia. Na uzbrojeniu siły morskie posiadają jedną fregatę typu *Marasesti*, 2 fregaty typu *Broad-sword*, 4 korwety typu *Tetal* i 3 korwety typu *Tarantul I*, 3 kutry torpedowe, a także siły przeciwminowe i pomocnicze jednostki pływające. Rumunia jest państwem, w którym stacjonują wojska NATO, odgrywające rolę bardziej kontrolną niż odstraszającą.

Z kolei Bułgaria posiada 191 Mm wybrzeża, w tym 12 Mm wód terytorialnych. Siły morskie w 2015 r. liczyły 3600 personelu, w tym 530 oficerów. Główną bazą sił morskich jest Warna. Na uzbrojeniu siły morskie posiadają jedną fregatę typu *Koni*, 3 fregaty typu *Wielingen*, 2 korwety typu *Pauk* i korwetę typu *Tarantul I*, a także siły przeciwminowe i pomocnicze jednostki pływające.

Ostatnie państwo, Gruzja, posiada 167 Mm wybrzeża, 12 Mm wód terytorialnych oraz 200 Mm EEZ. Siły morskie w 2015 r. liczyły 685 personelu, w tym 276 oficerów. Głównymi bazami morskimi są Poti i Batumi. Większość sił morskich została zniszczona podczas wojny w 2008 r., pozostałe jednostki w 2009 r. weszły w skład sił Straży Granicznej. Obecnie na uzbrojeniu siły te posiadają około 20 jednostek patrolowych.

Środowisko bezpieczeństwa Morza Czarnego

W rejonie Morza Czarnego krzyżują się ważne ze strategicznego punktu widzenia szlaki komunikacyjne z południa na północ i ze wschodu na zachód. Dostęp do i z tego akwenu ma kluczowe znaczenie dla państw przybrzeżnych i ich sąsiadów oraz w przypadku projekcji siły militarnej na sąsiadujące regiony. Państwo, które przejmie kontrolę nad Morzem Czarnym, może zagrozić Europie kontynentalnej, zwłaszcza krajom bał-

kańskim, Europie Środkowej, wschodniemu rejonowi Morza Śródziemnego, południowemu Kaukazowi i Bliskiemu Wschodowi.

Jak pokazują wydarzenia w Gruzji, na Półwyspie Krymskim i na Ukrainie takim państwem może być Rosja, która dąży do odwrócenia transformacji i przywrócenia dawnych wpływów w tym regionie. W czasie „zimnej wojny” Rosja sprawowała kontrolę nad państwami satelickimi w basenie Morza Czarnego, jednak po upadku świata dwubiegunowego działania państw zachodnich spowodowały osłabienie wpływów Rosji. W 2004 r. Rumunia i Bułgaria przystąpiły do NATO, a Ukraina i Gruzja upomniały się o swoją suwerenność. Należy nadmienić, że region ten charakteryzuje się różnorodnością etniczną i religijną, co może być początkiem potencjalnego dysonansu pozwalającym jednemu z państw na wtrącanie się w sprawy sąsiadów i wywierania presji na rządy tych krajów by skłonić je do wejścia w strefę jego wpływów.

Wraz z podziałem Gruzji w sierpniu 2008 r. i militaryzacją Abchazji, Rosja przywróciła kontrolę nad wschodnim wybrzeżem Morza Czarnego i dalej poszerza swoje wpływy głębiej w kierunku południowego Kaukazu i północnej części Bliskiego Wschodu. Pierwszy etap osłabienia wpływów NATO w rejonie Morza Czarnego został przeprowadzony w 2008 r. w trakcie inwazji na Gruzję, jej późniejszy podział oraz uznanie Abchazji i Południowej Osetii za odrębne państwa. Uznanie przez Rosję niepodległości Abchazji i Osetii było złamaniem prawa międzynarodowego i zaskoczeniem dla państw zachodnich (Lubelski, b.d.w.). W ten sposób Rosja doprowadziła do stałej obecności rosyjskich sił zbrojnych w obu tych krajach, które obecnie stanowią stałe zagrożenie dla terytorialnej integralności i stabilizacji Gruzji. Rosja skutecznie zamroziła również wstąpienie tego kraju do NATO. Kreml zmanipulował także negocjacje pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem w sprawie okupacji terytorium Azerbejdżanu (Górnego Karabachu), skutecznie uniemożliwiając podpisanie rezolucji pomiędzy Baku i Erywaniem, która mogłaby zmniejszyć znaczenie Rosji w tym regionie. Obecnie Rosja dąży do przejścia całkowitej kontroli w północnej części Morza Czarnego poprzez aneksję Krymu, podsycając powstanie w regionie Donbasu we wschodniej Ukrainie i bezustannie próbując doprowadzić do dalszego podziału terytorialnego i politycznego Ukrainy. Jako że Kreml nie może aktualnie opanować obszarów wzdłuż południowego wybrzeża Ukrainy z powodu oporu, jaki stawiają ukraińskie siły zbrojne stara się zdestabilizować sytuację w prozachodnim rządzie w Kijowie. Jednym z celów Rosji jest przeciwdziałanie wejściu Ukrainy do zachodnich struktur i instytucji, podobnie, jak to miało miejsce w przypadku Mołdawii i Gruzji. Kontrola Krymu pozwoli Rosji włączyć Cieśninę Kerczeńską, leżącą pomiędzy Rosją a Ukrainą, do własnych wód terytorialnych i utrzymywać Morze Azowskie pod własną kontrolą. Sytuacja ta rozszerza granice morskie FR i dostęp do nowych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego.

W świetle ostatnich wydarzeń na Ukrainie (aneksja Krymu) morskie strefy ekonomiczne Rosji i Rumunii stały się *de facto* sąsiadujące, co oznacza, iż w rejonie Morza Czarnego Rosja dzieli obecnie granice morskie z państwem należącym do NATO i UE. Przejęcie Krymu rodzi pytanie o wyznaczenie nowych granic morskich pomiędzy Rosją i Ukrainą. Moskwa powiększyła swoją 200-milową Wyłączną Strefę Ekonomiczną dla eksploatacji dna morskiego w północnej części Morza Czarnego, stawiając Ukrainę

w trudnej pod względem ekonomicznym, militarnym i politycznym sytuacji. W efekcie Rosja kontroluje ponad połowę wybrzeża Ukrainy i jej dostęp do otwartych wód Morza Czarnego oraz ustanowiła dominację nad złożami gazu ziemnego i ropy naftowej w rejonie wód przybrzeżnych, odbierając tym samym Ukrainie niezależność energetyczną. Pełna kontrola sytuacji w basenie Morza Czarnego przez Rosję ma na celu nie tylko podważenie niepodległości i integralności terytorialnej Ukrainy, Mołdawii i Gruzji, ale również stanowi bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa Rumuni, Bułgarii i Turcji. Demilitaryzacja Morza Czarnego jest postrzegana przez Rosję jako działanie niecelowe, gdyż osłabi jej pozycję na zachodniej granicy. Jednym z celów Rosji stało się stworzenie tzw. euroazjatyckiego „bieguna siły” lub przynajmniej bloku państw pozostających pod całkowitym wpływem Rosji, który pozwoliłby na powstrzymanie i odwrócenie kierunku ekspansji NATO w Europie. Nawet jeśli Rosji nie uda się wywrzeć odpowiednio silnej presji lub skusić państwa sąsiadujące do wejścia do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (*Eurasian Economic Union* – EEU) i Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (*Collective Security Treaty Organization* – CSTO), będzie ona w dalszym ciągu dążyła do uniemożliwienia przystąpienia tych krajów do instytucji europejskich, takich jak NATO czy Unia Europejska.

Aneksja Krymu oraz poparcie dla separatyzmu na wschodzie Ukrainy, uzasadniane przez Rosję liczną przewagą etnicznych Rosjan na tych terytoriach, może stać się precedensem dla podobnych działań rosyjskich w Azji Centralnej. Takie zagrożenie dotyczy zwłaszcza Kazachstanu, gdzie 23% ludności to Rosjanie, którzy w północnych regionach stanowią większość. Niepokój rządów republik Azji Centralnej może budzić także planowane dalsze uproszczenie procedury przyznawania obywatelstwa rosyjskiego osobom, które urodziły się w ZSRR lub są potomkami obywateli tego państwa i znają język rosyjski. Takie grupy ludności mogą stanowić dla Rosji pretekst do interwencji militarnej, jak w przypadku inwazji na Gruzję w 2008 r., którą uzasadniano względami „ochrony obywateli Federacji Rosyjskiej” (Zasztowt, 2014).

Następnym celem Rosji będzie prawdopodobnie próba transformacji Mołdawii w państwo satelickie oraz przyłączenie Naddniestrza do Federacji Rosyjskiej. Jednocześnie Rosja nadal będzie podsycać niestabilność w regionie poprzez prowadzenie działań prowokacyjnych oraz retoryki podżegania, ćwiczeń strategicznych sił konwencjonalnych i jądrowych oraz naruszanie przestrzeni powietrznej.

Rosja realizując swoje cele strategiczne, nie opiera się już na instrumentach stosowanych w państwach satelickich w czasach Związku Radzieckiego, takich jak ideologiczna lojalność, inwigilacja i pełna kontrola partii rządzących, służb mundurowych i bezpieczeństwa oraz stała obecność rosyjskich żołnierzy. Zamiast tego stara się oddziaływać na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa sąsiadujących państw, tak aby wspierały one Rosję na arenie międzynarodowej lub przyjęły pozycję neutralną. Celem takiego działania jest tworzenie protektoratów uzależnionych w swojej polityce od Federacji Rosyjskiej. W tym strategicznym kontekście supremacja Rosji w rejonie Morza Czarnego staje się dla niej niezbędna dla wzmocnienia pozycji w Europie Wschodniej i Euroazji, jak również w celu projekcji siły na Bliskim Wschodzie i rejonie Morza Śródziemnego. Prowadzona

ofensywa w rejonie Morza Czarnego jest częścią dużej antynatowskiej strategii, w której znaczącą rolę odgrywają siły morskie Federacji Rosyjskiej.

Głównym zadaniem Floty Czarnomorskiej pozostaje ochrona południowej flanki Federacji Rosyjskiej oraz, tak jak to było w przypadku konfliktu gruzińskiego, ograniczenie dostępu do rejonu Kaukazu i Ukrainy. Po aneksji Krymu Rosja ustanowiła swój status jako mocarstwo morskie, zapewniając sobie wydłużenie linii brzegowej o kilkaset kilometrów wzdłuż Morza Czarnego oraz dodatkowo przejęła bazę morską w Sewastopolu. Przed marcem 2014 r. długość rosyjskiej linii brzegowej Morza Azowskiego wynosiła około 570 km od cieśniny Kerczeńskiej do granicy z Gruzją plus 300 km linii brzegowej Abchazji pozostającej pod kontrolą rosyjską od sierpnia 2008 r. Rosja wydłużyła tym samym swój szelf kontynentalny w rejonie mórz Azowskiego i Czarnego przypisując sobie jednocześnie prawo do podwodnych złóż surowców naturalnych, których wielkość szacowana jest na 120 mld m³ gazu i 12 mln ton ropy.

W czerwcu 2015 r. Rosja przedstawiła swoją zmienioną doktrynę morską, w której możemy znaleźć paragraf o utworzeniu w rejonie Morza Czarnego strefy A2/AD (*anti access, area denial*) zakładającej uniemożliwienie dostępu sił interwencyjnych NATO do rejonu prowadzonych działań, a tym samym stworzenia zagrożenia na południowej flance Sojuszu. Przez uzyskanie dominacji na Morzu Czarnym Rosja szuka również sposobu ochrony sił własnych operujących poza tym regionem na kierunku Europy Środkowej, Półwyspu Bałkańskiego i wschodniej części Morza Śródziemnego. Biorąc pod uwagę rosnącą międzynarodową rywalizację o wpływy na Bliskim Wschodzie, Morze Czarne stanowi również dla Rosji istotną platformę logistyczną wspierającą prowadzone operacje (<http://www.roec.biz/bsad/> dostęp 11.05.2016).

Podczas całej swojej historii Rosja nigdy nie była zdolna wyjść poza rejon Morza Czarnego. Po pierwsze ze względu na fakt, iż Turcja była wystarczająco silna, żeby oprzeć się Rosji, po drugie dzięki krajom zachodnim starającym utrzymać Rosję z dala od Morza Śródziemnego. Aby zapanować nad całym akwenem Morza Czarnego, Rosja musiałaby zneutralizować Turcję i przejąć kontrolę nad cieśninami Bosfor i Dardanele. Wydaje się, iż aktualnie Rosja nie jest w stanie dokonać tego zarówno na drodze militarnej, jak i dyplomatycznej.

Zakończenie „zimnej wojny” stało się dla Turcji szansą na przejęcie przywództwa na obszarze czarnomorskim z uwagi na położenie geograficzne, przeszłość historyczną, członkostwo w NATO i strategiczne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi oraz rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z Unią Europejską. Wojna w Iraku i problem mniejszości kurdyjskiej zachwiały jednak dotychczasowymi wzorowymi kontaktami amerykańsko-tureckimi i przyczynił się do zmian w dotychczasowej równowadze politycznej w regionie (Konarzewska, 2007). Turcja nie stanowi więc wyzwania dla Rosji, która stopniowo odbudowuje swoje wpływy w północnej części Morza Czarnego oraz zajęta jest rozwiązywaniem konfliktów wzdłuż swojej południowej granicy. Jednak sytuacja ta może się diametralnie zmienić, kiedy Turcja stanie się bardziej asertywna w kwestii ochrony interesów Sojuszu w rejonie Morza Czarnego, zwłaszcza kiedy następnym celem Rosji miałyby być jego zachodnia część.

Ankara coraz bardziej postrzega Rosję jako regionalnego agresora, co prowadzi do nawiązywania bliższej bilateralnej współpracy między Turcją a Stanami Zjednoczonymi i większego zaangażowania NATO w tym regionie. Inną przyczyną jest współpraca Rosji z Iranem, oparta na wspólnych interesach na Bliskim Wschodzie. Działalność Rosji w rejonie Morza Czarnego prowadzi również do wyraźniej poprawy stosunków Turcji z Grecją. Choć Grecja i Turcja należą do NATO to jednak wzajemne stosunki pomiędzy tymi dwoma państwami nigdy nie były poprawne. Wystarczy przypomnieć, iż Grecy przez prawie 400 lat znajdowali się pod panowaniem tureckim, a w trakcie wojen światowych oba kraje walczyły po przeciwnych stronach barykady. Wpływ na wzajemne stosunki miała również sprawa Cypru, zajętego w 1974 r. przez wojska tureckie.

Rosja używa Morza Czarnego jako narzędzia do prowadzenia polityki w większym stopniu służącemu do osiągnięcia celów o charakterze rewizjonistycznym niż do aneksji nowych obszarów. Niemniej jednak kontrola portów i szlaków komunikacyjnych na Morzu Czarnym dostarcza Rosji wiele korzyści, m.in. w postaci ograniczania zdolności NATO do obrony krajów członkowskich oraz prowadzenia polityki odstraszenia państw przybrzeżnych od podjęcia interwencji na rzecz słabszych krajów sąsiadujących. Wraz z silnie zaakcentowaną obecnością swych sił morskich w tym regionie Federacja Rosyjska może również zakłócić dostawy surowców energetycznych rurociągami pomiędzy basenem Morza Kaspijskiego i Europą, a tym samym ograniczyć możliwości dywersyfikacji dostaw energii na obszar Unii Europejskiej. Polityka ta jest także wykorzystywana do wpływania na formę powiązań gospodarczych Stanów Zjednoczonych i Europy z Azją Środkową, w tym zwłaszcza koncepcji dostawy gazu ziemnego z Azerbejdżanu, Turkmenistanu i innych państw basenu Morza Kaspijskiego do krajów europejskich. Region Morza Czarnego ma również istotne znaczenie gospodarcze jako korytarz tranzytowy towarów i surowców oraz bogactw naturalnych szelfu kontynentalnego, w tym złóż gazu ziemnego.

Biorąc pod uwagę fakt, iż przejęcie kontroli w rejonie Morza Czarnego jest jednym z ważniejszych celów strategicznych Rosji, będzie ona dążyć do osłabienia obecności NATO w tym regionie jako źródła zagrożenia dla poczynań Rosji oraz alternatywy dla jej sąsiadów. Dodatkowo, rozmieszczenie elementów systemu obrony przeciwrakietowej, systemu obrony antybalistycznej Sojuszu Północnoatlantyckiego (*European Phased Adaptive Approach* – EPAA) w krajach Europy Środkowej, włączając w to Rumunię, oraz fakt, iż siły morskie Sojuszu mogą operować w rejonie kontrolowanych przez Turcję cieśnin na odległościach umożliwiających efektywne użycie okrętowych systemów uzbrojenia, skłania Rosję do dalszego rozwoju własnych systemów rakietowych oraz zwiększenia nakładów finansowych na modernizację i budowę nowych okrętów, które wejdą w skład Floty Czarnomorskiej.

Wydaje się więc, że nadrzędnym celem polityki zagranicznej Rosji jest stworzenie „bieguna siły”, co pozwoli na odbudowanie pozycji Rosji jako czołowego supermocarstwa w Euroazji. Po ponownym objęciu przez Władimira Putina stanowiska Prezydenta Federacji (w maju 2012 r.), Kreml ponownie przystąpił do realizacji planu bezwzględniego osiągnięcia celów strategicznych w polityce regionalnej oraz osłabienia wpływów Stanów Zjednoczonych na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej i Euroazji. Jeżeli taka

polityka będzie kontynuowana praktycznym jej skutkiem stanie się powrót do podziału na strefy wpływów ustalonego podczas konferencji aliantów w Teheranie, Jałcie i Poczdamie, w którym Rosja zdominowała Euroazję i pół Europy.

Wnioski

Morze Czarne jest kluczowym elementem imperialnej strategii Rosji dążącej do osłabienia pozycji NATO w tym regionie. Celem jest nie tylko ochrona południowo-zachodniej flanki Federacji Rosyjskiej, ale również próba zastraszenia sąsiadów oraz niedopuszczenie do wstąpienia Ukrainy, Mołdawii i całego regionu Kaukazu do struktur NATO. Długoterminowymi celami Rosji jest powstrzymanie i osłabienie pozycji NATO, tak aby Morze Czarne znalazło się w strefie wyłącznych wpływów Rosji lub razem z Turcją, pod warunkiem, że Ankara zgodzi się na dominację Rosji z czasów carskiej Rosji i Związku Radzieckiego. Jednak w świetle ostatnich wydarzeń, kiedy to obrona powietrzna Turcji zestrzeliła rosyjski samolot Su-24, taki scenariusz jest mało prawdopodobny.

Strategicznym celem Rosji w rejonie Morza Czarnego jest więc przejęcie nad nim pełnej kontroli. Dla osiągnięcia tego celu Rosja wykorzysta zarówno instrumenty militarne, jak i pozamilitarne. Do instrumentów militarnych możemy zaliczyć wykorzystanie przewagi potencjału bojowego Rosji do wywierania presji na państwa przybrzeżne, włączając w to Ukrainę, Rumunię i Bułgarię oraz państwa południowego Kaukazu. Działania militarne Rosji niosą za sobą ryzyko szybkiej remilitaryzacji akwenu Morza Czarnego. W rejonie operują okręty i samoloty FR wyposażone w uzbrojenie raketowe, które wraz z rozmieszczonymi na Krymie pociskami balistycznymi krótkiego zasięgu typu Iskander są zdolne do efektywnego zwalczania celów adekwatnie do rodzaju zagrożenia. Obecnie żaden z sojuszników Stanów Zjednoczonych nie posiada w tym regionie efektywnych systemów obrony powietrznej i przeciwraketowej. Rosja przystosowała swoje siły zbrojne w rejonie Morza Czarnego do prowadzenia operacji typu A2/AD, wyposażając je w pociski balistyczne średniego i dalekiego zasięgu, które stanowią realne zagrożenie dla sąsiadujących krajów europejskich.

Eskałacja działań militarnych i pozamilitarnych w rejonie Morza Czarnego stanowi realne zagrożenie dla państw członkowskich NATO, zwłaszcza biorąc pod uwagę ich ograniczony potencjał bojowy oraz fakt, iż prowadzenie operacji przez siły NATO w tym rejonie jest ograniczone i obwarowane przepisami konwencji Montreux z 20 lipca 1936 r. Sojusz generalnie poniósł porażkę na drodze budowy pokojowej architektury bezpieczeństwa, która skutecznie odwiodłaby Rosję od podejmowania prób przejęcia kontroli w rejonie. W rezultacie pozwoliło to Rosji na osiągnięcie swoich celów geopolitycznych i osłabienie wiarygodności NATO i UE. NATO nie może w dalszej swojej działalności dopuścić do utraty wiarygodności jako organizacji bezpieczeństwa oraz do sytuacji, w których państwa członkowskie Sojuszu leżące nad Morzem Czarnym (Rumunia, Bułgaria i Turcja) będą zastraszane przez inne kraje regionu. Dlatego NATO powinno dążyć do stworzenia przeciwwagi dla zwiększania przez Rosję sił na Krymie i na Morzu Czar-

nym. Jest to strategicznie ważne zarówno dla Wschodu, jak i dla Zachodu z uwagi na znajdujące się tam zasoby energetyczne i położenie w pobliżu Bliskiego Wschodu.

Zgodzić się należy z A. Konarzewską, że bezpieczeństwo i stabilność regionu Morza Czarnego zależą od pogłębienia integracji ze strukturami euroatlantyckimi i włączenia go w architekturę bezpieczeństwa, tworzoną przez Unię Europejską, NATO i OBWE (Konarzewska, 2007). Wydaje się, że pomimo tego oczywistego faktu Morze Czarne nadal nie należy do strategicznych obszarów będących przedmiotem zainteresowania Sojuszu Północnoatlantyckiego. NATO wykazuje minimalną obecność sił w tym regionie, a Unia Europejska nie ma wystarczających środków, aby przejąć kontrolę nad środowiskiem bezpieczeństwa Morza Czarnego. Podobnie jak czarnomorskiej organizacji współpracy regionalnej oraz. Inne, powiązane z NATO, instytucje są nieefektywne, a nowe kraje członkowskie NATO mają ograniczone zdolności do odstraszenia Rosji. Tymczasem Moskwa skutecznie zabezpieczyła się przed stworzeniem przez Ukrainę, Gruzję i Mołdawię silnej i skoordynowanej organizacji do ochrony przed rosyjską asertywnością, jak to zakładano w momencie utworzenia w 1990 roku Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju – GUAM zrzeszającej cztery państwa, tj. Gruzję, Ukrainę, Azerbejdżan i Mołdawię¹. Choć Rosja ze względu na ograniczenia finansowe prawdopodobnie nie będzie w stanie w pełni zrealizować swoich celów strategicznych w rejonie Morza Czarnego, to nawet częściowa realizacja tych celów stanowi poważne zagrożenie dla południowo-wschodniej flanki NATO.

BIBLIOGRAFIA

- Atlantic Council. (2016). *Developing a Western Energy Strategy for the Black Sea Region and Beyond*. Washington, D.C., February 1.
- Bugajski, J., Doran, P.B. (2016). *Black Sea Rising Russia's Strategy in Southeast Europe*. CEPA, February 2016.
- Coalson, R., *News Analysis: Russian Buildup Focuses Concerns Around The Black Sea*, <http://www.rferl.org/content/russia-black-sea-military-buildup-turkey/27569877.html>.
- Duygu Bazoglu Sezer. *The Changing Strategic Situation in the Black Sea Region*. International Relations Bilkent University, Ankara.
- Eberhardt, P.(2013). *Studia nad geopolityką XX wieku*. IGiPZ PAN.
- European Parliament. (2015) *The strategic military situation in the Black Sea Basin following the illegal annexation of Crimea by Russia*. P8_TA-PROV(2015)0232. <http://www.roec.biz/bsad/portfolio-item/crimeas-transformation-into-an-access-denial-base/>.
- Gatunki ryb Morza Śródziemnego i Morza Czarnego*. (2009). Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Gospodarki Morskiej i Rybołówstwa, Bruksela.
- Iohannis, K. (2016). *Black Sea region is key to regional and Euro-Atlantic security*. <http://www.agerpres.ro/english/2016/02/13/president-iohannis-black-sea-region-is-key-to-regional-and-euro-atlantic-security-21-37-08>.
- Jane's Fighting Ships 2014–2015*, JPCL, England.

¹ Podkreślić należy, że GUAM nigdy nie osiągnął swoich założeń pomimo, iż kraje członkowskie zobowiązały się do współpracy na rzecz rozwiązania konfliktów w regionie celem zapewnienia stabilizacji i bezpieczeństwa.

- Konarzewska, A. (2016). Strategia Unii Europejskiej wobec regionu Morza Czarnego, *Bezpieczeństwo Narodowe*, III-IV - 2007 /5-6.
- Lubelski, J., *Morze czy jezioro Czarne?* Centrum Europejskie Natolin.
- Makowski, A. *Region Morza Czarnego w Polityce Bezpieczeństwa*. Disputatio-Tom X-„Perspektywa Wschodnia”.
- Martin, J. (2008). *The Strategic Importance of The Black Sea*. http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html.
- Morawski, W., Szablowska, S. (2006). *Wojny rosyjsko-tureckie*, Wyd. Trio, Warszawa.
- Polityka Rosji na Kaukazie Południowym i w Azji Centralnej*. (2006). Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa.
- Sobczyński, M. (1992). *Ukraina*. Łódź.
- Zasztowt, K. (2014). Rosyjska strategia w Azji Centralnej po kryzysie ukraińskim. *Biuletyn PISM* nr 69 (1181).